

**І. Давидова,**

доктор юридичних наук, професор,  
професор кафедри цивільного права  
Національного університету «Одеська юридична академія»

**Ю. Кривенко,**

кандидат юридичних наук, доцент,  
доцент кафедри цивільного права  
Національного університету «Одеська юридична академія»

## СТАРТАПИ ТА ПРЕТОРСЬКІ ПОЗОВИ: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ ІНСТРУМЕНТІВ ІНТЕГРАЦІЇ НОВИХ ОБ'ЄКТІВ У ЦИВІЛЬНИЙ ОБІГ

**Постановка проблеми.** Соціально-економічні процеси в історії людства завжди супроводжувалися появою нових форм власності, інноваційних моделей управління та специфічних юридичних механізмів їх легітимації. У Стародавньому Римі важливим правовим явищем стала практика преторських позовів, які дозволяли інтегрувати рабів у цивільний обіг як об'єкти права. У сучасному світі аналогічну «функцію інституціоналізації» виконує методологія створення стартапів, яка формує умови для включення інноваційних ідей та цифрових активів в цивільний обіг. Враховуючи практичну значущість даного питання та відсутність теоретичних досліджень в даному напрямку, постає нагальна необхідність структуровано та послідовно дослідити питання інструментів інтеграції нових об'єктів у цивільний обіг, зокрема, за допомогою стартапів. В контексті порівняльного аналізу інтерес становить аналіз сутності преторських едиктів як один з дієвих інструментів впливу на цивільний обіг Стародавнього Риму.

**Метою статті** є порівняльний аналіз стартапів та преторських позовів з акцентом на їх функціональне значення в процесі інтеграції нових об'єктів у цивільний обіг.

**Стан дослідження теми.**

Вивченню поняття та сутності стартапів, їх впливу на економічні та правові процеси, останнім часом приділяється увага деякими науковцями, серед яких: Н. Б. Демчишак [1], О. І. Дума [2], В. А. Євтушенко [3], Н. О. Іванченко [4], О. О. Курченко [5], Д. О. Розумейко [6–7], С. В. Тимошенко [8] та ін. Окремо дослідженню римського приватного права, в тому числі ролі преторських позовів в забезпеченні та удосконаленні цивільного обігу приділялася увага такими науковцями, як: І. Г. Бабич [9], І. Й. Бойко [10], В. М. Вовк [11], Н. Ю. Голубєва [12], С. Д. Гринько [13–14], Л. В. Ємельянова [15–16], О. А. Підпригора [17], Є. О. Харитонов [18–19] та ін. Разом з тим, порівняльного дослідження окреслених категорій не було здійснено, що свідчить про обґрунтованість обраного напрямку дослідження.

**Виклад основного матеріалу.**

Розвиток приватного права у Стародавньому Римі нерозривно пов'язаний із діяльністю претора як носія гнучких та адаптивних механізмів правового регулювання. Одним із ключових інструментів виступали преторські позови, які забезпечували динаміку цивільного обігу та дозволяли виводити за межі традиційної цивільної

системи нові об'єкти майнових відносин. Саме завдяки преторському праву римський приватний обіг отримав можливість інтеграції тих речей, осіб і відносин, які не були передбачені цивільним правом у його архаїчному варіанті.

У римському приватному праві класичної епохи раби не вважалися суб'єктами права, але визнавалися об'єктами майнових відносин. Для врегулювання практичних ситуацій, які виходили за межі суворого цивільного права, претори розробили систему позовів *actiones utiles* та *actiones ficticiae*, що дозволяло гнучко реагувати на економічні потреби [17].

Преторський едикт фактично виступав «правовим акселератором», завдяки якому раби могли включатися у сферу договірних відносин як «засоби» ведення господарської діяльності [18]. Це створювало новий цивільний обіг, де традиційні правові конструкції поступово адаптувалися до соціальних і економічних реалій.

Позови у римському праві виступали основним інструментом захисту суб'єктивних прав. Претор, надаючи або відмовляючи у позові, фактично визначав правовий статус певних відносин. Преторські позови (*actiones honorariae*) створювалися на основі *edictum perpetuum*, у якому претор проголошував засоби захисту для конкретних ситуацій.

Важливо зазначити, що з розвитком суспільних відносин та ускладненням економічного обороту традиційні цивільні позови не завжди забезпечували належний рівень захисту. Це стосувалося, зокрема, прав іноземців, рабів, нових форм майнових прав чи зобов'язань. Для вирішення цих проблем претор почав формувати власні позови, які ґрунтувалися не на букві закону, а на вимогах справедливості.

Преторський позов не змінював *jus civile*, але: доповнював його, створюючи нові засоби захисту; коригував його, усуваючи надмірний формалізм;

розширював сферу дії права, надаючи захист тим категоріям осіб, які раніше його були позбавлені. Таким чином, преторський позов виступав проявом «живого права», орієнтованого на конкретні потреби особи.

Характеризуючи роль преторського позову у захисті прав особи, можна визначити наступні напрямки:

а) подолання правового формалізму, якщо цивільний позов міг бути відхилений через найменшу процесуальну помилку, то преторський позов давав можливість захисту по суті;

б) захист інтересів соціально вразливих осіб, претори створювали позови для захисту прав перегрінів, вільновідпущеників, а згодом і рабів у певних правовідносинах;

в) розвиток справедливості та добросовісності, преторські позови закріплювали підхід, що право має служити людині, а не навпаки;

г) забезпечення реальної рівності сторін, претор міг надати нові процесуальні інструменти слабшій стороні, щоб урівноважити її становище у спорі.

Преторські позови мають важливу роль для правового розвитку, зокрема, вони заклали підвалини для формування доктрини ефективного судового захисту, яка є фундаментом сучасних правових систем. Завдяки преторським позовам було закріплено ідею, що право має розвиватися відповідно до суспільних потреб, що відповідає сучасному принципу верховенства права. Їх практичне застосування демонструє ранні форми захисту прав людини, оскільки вони орієнтувалися на реальне забезпечення правового інтересу особи.

Преторський позов став дієвим механізмом захисту прав особи у римському приватному праві. Він компенсував недоліки *jus civile*, надаючи гнучкий та справедливий правовий захист. Його роль полягає у забезпеченні ефективності судового процесу, розширенні доступу до правосуддя та закріпленні принципів добросовісності й справедливості. Значення

преторського позову виходить далеко за межі античності, оскільки він сформував засади сучасного уявлення про право як інструмент захисту людини та її законних інтересів.

Отже, на відміну від цивільних позовів (*actiones civiles*), які ґрунтувалися на *jus civile*, преторські позови спиралися на *jus honorarium* – право, створене претором з метою виправлення та доповнення чинного права. Завдяки цьому вони слугували гнучким правовим механізмом, що дозволяв враховувати зміни в економічному та соціальному житті.

Класичне римське право спочатку було зорієнтоване лише на громадян Риму та обмежене колом традиційних об'єктів обігу (земля, худоба, раби). Однак розвиток торгівлі, військових кампаній, розширення територій та ускладнення економічних зв'язків зумовлювали потребу у розширенні правового інструментарію [17].

Преторські позови дозволили:

а) інтегрувати іноземців (*peregrini*) у правовий обіг – за допомогою спеціальних формул та позовів (наприклад, *actio utilis*) вони отримували захист своїх майнових прав, навіть не будучи римськими громадянами;

б) розширити коло об'єктів власності – завдяки преторським засобам захисту в цивільний обіг було введено речі, які не визнавалися цивільним правом як *res mancipi*, але мали господарське значення;

в) забезпечити правовий захист нових економічних інструментів, зокрема, преторські позови дозволяли захищати інтереси сторін у випадках, коли цивільне право ще не знало відповідної договірної конструкції;

г) упорядкувати відносини щодо рабів – претори надали можливість розглядати раба не лише як річ, а і як носія певної майнової цінності, що обслуговує цивільний обіг [18].

Преторські позови виконували кілька важливих функцій, а саме:

– адаптаційна – дозволяли праву підлаштовуватися під нові економічні реалії;

– інтеграційна – вводили у цивільний обіг нові об'єкти та учасників;

– компенсаційна – усували прогалини у цивільному праві;

– інноваційна – формували правові моделі, які згодом закріплювалися у цивільному праві (наприклад, захист добросовісного володільця).

Звертаючись до сьогодення, варто зазначити, що стартап це тимчасова «організація», яка створюється для пошуку повторюваної та масштабованої бізнес-моделі. Він базується на інноваційній ідеї або технології, має високий потенціал для швидкого зростання, але також пов'язаний з невизначеністю та ризиками. Стартапи відрізняються від звичайного бізнесу тим, що фокусуються на швидкому розвитку та масштабуванні, а не на миттєвій окупності, та часто потребують залучення зовнішнього фінансування, наприклад, венчурного капіталу. Стартап як форма господарської діяльності базується на пошуку та перевірці інноваційних бізнес-моделей.

Стартап як специфічна форма підприємницької діяльності являє собою інноваційний проект, орієнтований на пошук ефективної, масштабованої та відтворюваної бізнес-моделі. Сам термін виник у США наприкінці ХХ століття та швидко поширився на глобальному рівні. Однак у правовій площині визначення поняття стартапу й досі викликає дискусії серед науковців і практиків, оскільки воно поєднує характеристики як традиційного підприємства, так і науково-дослідного проекту [20].

Цивільне законодавство традиційно застосовує до стартапів загальні норми договірного права. Проте стрімкий розвиток технологій у другій половині ХХ століття зумовив потребу у спеціалізованих

правових механізмах для підтримки інноваційних компаній. У США ще у 1950–1960-х роках почав формуватися інститут венчурного фінансування, що створив сприятливі юридичні умови для інвестування в перспективні проєкти [21].

Еволюція стартапів та зміна підприємницьких підходів відобразилися і на правовому визначенні інноваційних компаній. Спочатку вони сприймалися як новостворені підприємства з високим ризиком і значним потенціалом зростання, що діяли в нестабільному середовищі. Згодом їх почали розглядати як окремих суб'єктів господарювання або інноваційні підприємницькі проєкти, спрямовані на реалізацію новаторських ідей з метою отримання прибутку. До їх характерних рис відносили динамічне масштабування, ризикованість та технологічну залежність.

Цифрова трансформація докорінно змінила уявлення про стартапи, зробивши їх повноправними учасниками інноваційної діяльності, що активно використовують новітні технології для досягнення конкурентних переваг. Сучасні стартапи відзначаються нетрадиційними бізнес-моделями, високим рівнем ризику та орієнтацією на стрімкий розвиток. Такі історичні та сучасні процеси доводять необхідність адаптації цивільного права до специфіки інноваційних проєктів. Загальні договірні норми не завжди можуть належним чином врегулювати правовідносини у сфері стартапів, особливо у питаннях розподілу ризиків, захисту інтелектуальної власності, стимулювання венчурного інвестування чи врегулювання спорів між учасниками інноваційних компаній.

Стартапи використовуються в різних сферах, від створення нових продуктів і послуг до руйнування існуючих галузей. Деякі з найуспішніших стартапів були в технологічному секторі, наприклад Uber, Airbnb і Instagram, які змінили те, як люди подорожують, зупиняються в готелях

і діляться фотографіями. Інші сфери, на які стартапи впливають, включають охорону здоров'я, освіту та фінанси.

Ключовими характеристиками стартапу є:

- інноваційність — стартап пропонує нове рішення, продукт або послугу, що відрізняється від існуючих на ринку;
- масштабованість — його бізнес-модель розроблена для швидкого зростання та виходу на нові ринки без значного збільшення витрат;
- невизначеність і ризик — на ранніх стадіях складно передбачити успіх проєкту, що пов'язано з високими ризиками для інвесторів;
- обмежені ресурси — новостворені компанії часто працюють з мінімальними початковими витратами та обмеженим набором ресурсів;
- пошук бізнес-моделі — основна мета стартапу — знайти та реалізувати бізнес-модель, яка буде стабільною, масштабованою та прибутковою [2].

Юридичний супровід стартапів має подібне значення до преторських позовів: законодавство не завжди встигає за швидкістю появи цифрових активів, фінтех-рішень чи блокчейн-технологій. Саме тому важливу роль відіграють гнучкі правові інструменти — інвестиційні угоди, смарт-контракти, корпоративні угоди, які «легітимізують» нові об'єкти цивільного обігу.

В результаті порівняльного аналізу преторських позовів та стартапів виділимо наступні спільні риси:

- 1) по-перше, функція легітимації: преторські позови визнавали нові практики (використання рабів у майнових відносинах), тоді як стартап-методології легітимізують інноваційні ідеї на ринку;
- 2) по-друге, гнучкість і адаптація: преторське право розширювало межі цивільного права через фікції та утилітарні позови; стартапи через ітеративні моделі адаптують ідеї під ринковий попит;
- 3) по-третє, інституційне закріплення: у Римі — через преторський

едикт, у сучасності – через інвестиційне та корпоративне право, що виконує функцію «регуляторного акселератора»;

4) по-четверте, результат: у Римі – формування стабільного правового обігу з участю рабів як майна; у сучасності – інтеграція інноваційних продуктів та цифрових об'єктів у цивільно-правові відносини.

Таким чином, аналіз преторських позовів дає можливість простежити витоки ідеї гнучкості приватного права та його здатності реагувати на виклики часу. Сучасні цивільно-правові інститути – від захисту прав добросовісного набувача до включення цифрових активів у правовий обіг – ґрунтуються на тій самій логіці, яку впроваджував претор: визнати суспільну потребу та надати їй правовий захист.

Преторські позови виступають історичним прототипом механізмів, які дозволяють сучасному приватному праву інтегрувати нові об'єкти (наприклад, цифрові речі, криптовалюти, інтелектуальні продукти) у систему цивільних відносин.

**Висновки.** Преторські позови були ключовим механізмом розвитку римського приватного права та інструментом, що забезпечував інтеграцію нових об'єктів у цивільний обіг. Завдяки ним: розширювалося коло учасників цивільних відносин; легалізувалися нові об'єкти економічної діяльності; формувалися універсальні принципи гнучкості та справедливості, які й досі є основою приватного права.

Сучасні цивілістичні концепції підтверджують спадковість римської моделі: право залишається живим організмом, здатним через правові механізми інтеграції (аналогічні преторським позовам) пристосовуватися до нових соціальних та економічних реалій.

Попри різні історичні епохи та соціально-економічні контексти, стартапи і преторські позови мають спільну функцію – створення правових та організаційних умов для включення

нових об'єктів у цивільний обіг. Якщо у Стародавньому Римі цю роль відігравали претори, які через позови «легалізували» участь рабів у майнових відносинах, то у сучасному світі таку ж функцію виконують стартапи, які забезпечує правову і економічну інтеграцію інновацій.

Таким чином, порівняння двох, на перший погляд, далеких явищ дозволяє виявити універсальний принцип – суспільство завжди потребує гнучких інструментів, що узаконюють нові економічні реалії.

*Стаття присвячена порівняльному аналізу стартапів та преторських позовів з акцентом на їх функціональне значення в процесі інтеграції нових об'єктів у цивільний обіг.*

*Встановлено, що у Стародавньому Римі важливим правовим явищем стала практика преторських позовів, які дозволяли інтегрувати рабів у цивільний обіг як об'єкти права. У сучасному світі аналогічну «функцію інституціоналізації» виконує методологія створення стартапів, яка формує умови для включення інноваційних ідей та цифрових активів в цивільний обіг. Тож необхідним є структуроване та послідовне дослідження питання інструментів інтеграції нових об'єктів у цивільний обіг, зокрема, за допомогою стартапів.*

*Зазначено, що преторські позови були ключовим механізмом розвитку римського приватного права та інструментом, що забезпечував інтеграцію нових об'єктів у цивільний обіг. Завдяки ним: розширювалося коло учасників цивільних відносин; легалізувалися нові об'єкти економічної діяльності; формувалися універсальні принципи гнучкості та справедливості, які й досі є основою приватного права. Сучасні цивілістичні концепції підтверджують спадковість римської*

моделі: право залишається живим організмом, здатним через правові механізми інтеграції (аналогічні преторським позовам) пристосовуватися до нових соціальних та економічних реалій.

Зроблено висновок про те, що стартапи і преторські позови мають спільну функцію – створення правових та організаційних умов для включення нових об'єктів у цивільний обіг. Якщо у Стародавньому Римі цю роль відігравали претори, які через позови «легалізували» участь рабів у майнових відносинах, то у сучасному світі таку ж функцію виконують стартапи, які забезпечує правову і економічну інтеграцію інновацій.

Доведено, що обидва явища – попри часову та соціально-економічну віддаленість – мають спільну мету: створення правових та організаційних умов для включення нових об'єктів у цивільно-правові відносини.

**Ключові слова:** римське право, цивільне право, стартап, преторський едикт, цивільний обіг, інновації, легітимація, раби, цифрові активи, об'єкт цивільних правовідносин, концепція, принцип справедливості, економічні відносини.

**Davydova I., Kryvenko I. Startups and praetorian claims: a comparative analysis of tools for integrating new objects into civil circulation**

*The article is devoted to a comparative analysis of startups and praetorian claims with an emphasis on their functional significance in the process of integrating new objects into civil circulation.*

*It has been established that in ancient Rome, the practice of praetorian claims, which allowed the integration of slaves into civil circulation as objects of law, became an important legal phenomenon. In the modern*

*world, a similar “institutionalization function” is performed by the methodology of creating startups, which creates conditions for the inclusion of innovative ideas and digital assets into civil circulation. Therefore, a structured and consistent study of the issue of tools for integrating new objects into civil circulation, in particular, using startups, is necessary.*

*It is noted that praetorian claims were a key mechanism for the development of Roman private law and a tool that ensured the integration of new objects into civil circulation. Thanks to them: the circle of participants in civil relations was expanded; new objects of economic activity were legalized; universal principles of flexibility and justice were formed, which are still the basis of private law. Modern civilist concepts confirm the heredity of the Roman model: law remains a living organism, capable of adapting to new social and economic realities through legal mechanisms of integration (similar to praetorian claims).*

*It is concluded that startups and praetorian claims have a common function – the creation of legal and organizational conditions for the inclusion of new objects in civil circulation. If in ancient Rome this role was played by praetors, who through claims “legalized” the participation of slaves in property relations, then in the modern world the same function is performed by startups that ensure the legal and economic integration of innovations.*

*It is proved that both phenomena-despite the temporal and socio-economic distance – have a common goal: the creation of legal and organizational conditions for the inclusion of new objects in civil legal relations.*

**Key words:** Roman law, civil law, startup, praetorian edict, civil circulation, innovations, legitimation, slaves, digital assets, object of civil

legal relations, concept, principle of justice, economic relations.

#### Література:

1. Демчишак Н. Б., Хильченко М. О. Стартап-екосистема: інституційні та фінансові аспекти стимулювання розвитку в Україні. Інвестиції: практика та досвід. 2021. № 13–14. С. 5–13.
2. Дума О. І., Завтура К. О. Екосистема стартапів в Європі: кращі практики та уроки для України. Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку. 2021. № 3 (1). С. 119–130.
3. Євтушенко В. А., Кудінова М. М. Тенденції розвитку стартап-руху в Україні. Економіка та управління підприємствами. 2019. Вип. 48-2. С. 41–45.
4. Іванченко Н. О., Подскребко О. С., Сідлецька А. О. Основні проблеми та перспективи розвитку ринку стартапів в Україні. Бізнесінформ. 2020. № 4. С. 303–311.
5. Курченко О. О. Становлення та розвиток стартапів в Україні: проблеми та шляхи вирішення. Український соціум. 2016. № 2 (57). С. 80–87.
6. Розумейко Д. О. Адаптація цивільного права до викликів інноваційного середовища: стартапи як правовий феномен. Юридичний науковий електронний журнал. 2025. № 2. С. 455–459.
7. Розумейко Д. О. Стартап: цивілістичні аспекти : дис. ... д-ра філософії. Одеса, 2025. 203 с.
8. Тимошенко М. В. Інноваційні стартапи як чинник розвитку економіки: краща світова практика та досвід України. Наукові записки Львівського університету бізнесу та права. 2022. Вип. 33. С. 13–20.
9. Бабич І. Г. Принцип справедливості в римському праві і у сучасному зобов'язальному праві України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Одеса, 2006. 22 с.
10. Бойко І. Й. Вплив римського приватного права на розвиток правового регулювання цивільних відносин в Україні. Науковий вісник Львівського державного

університету внутрішніх справ. 2013. Вип. 2. С. 87–96.

11. Вовк В. М. Римське право як феномен правової дійсності : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.12. Київ, 2011. 32 с.

12. Голубева Н. Ю. Вчення про зобов'язання у Давньоримському цивільному праві. Часопис цивілістики. 2011. Вип. 10. С. 93–96.

13. Гринько С. Д. Поняття та ознаки реценції римського приватного права. Часопис цивілістики. 2012. Вип. 12. С. 74–79.

14. Гринько С. Д. Реценція деліктних зобов'язань римського приватного права в Україні : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.03. Київ, 2013. 36 с.

15. Ємельянова Л. В. Класифікація засобів забезпечення зобов'язань, що існували у Стародавньому Римі. Актуальні проблеми держави і права. 2004. Вип. 19. С. 229–336.

16. Ємельянова Л. В. Система забезпечення зобов'язань у римському праві. Актуальні проблеми держави і права. 2002. Вип. 4. С. 77–80.

17. Підпригора О. А., Харитонов Є. О. Римське право : підруч. 2-ге вид. Київ : Юрінком Інтер, 2009. 528 с.

18. Харитонов Є. О. Основы римского частного права : консп. лекц. 4-вид., перероб. і доповн. Харків : Одиссей, 2008. 312 с.

19. Харитонов Є. О. Реценція римського приватного права (історико-правові та теоретичні аспекти). Одеса : Одес. ун-т, 1997. 193 с.

20. Розумейко Д. О. Еволюція стартапів: історичний розвиток та ключові етапи становлення. Інтеграція світових наукових процесів як основа суспільного прогресу : матеріали VIII Міжнародної науково-практичної конференції, Київ, Україна, 29–30 листоп. 2024 / ред. С. Бурма ; Інститут інноваційної освіти. Київ–Запоріжжя : АА Тандем, 2024. С. 60–63.

21. Діба М., Гернего Ю. Венчурне фінансування : навчальний посібник. Київ : КНЕУ, 2021. 144 с.

Дата надходження статті: 07.07.2025

Дата прийняття статті: 18.07.2025

Опубліковано: 22.09.2025

Стаття поширюється на умовах ліцензії CC BY 4.0